

O'QUVCHILAR BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI NAZORAT QILISH VA BAHOLASH USULLARI

Valixanova Nigora Abdukaxxorovna
“University of economics and pedagogy” NOTM
professori v.b., p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Baholash o'quv jarayonining muhim va zaruriy tarkibiy qismi bo'lib, u ta'limning joriy va yakuniy bosqichlarida o'quvchilar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish jarayonidan iborat. Baholashning maqsadi, vazifalari, predmeti, obyekti, tamoyillari, usullari, shakllari va vositalari ta'lim jarayonining barcha subyektlari – maktab ma'muriyati, o'qituvchilar, ota-onalar va o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi kerak. Mazkur maqolada o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini baholashning nazariy va amaliy asoslari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya baholash, shakllantiruvchi (formativ) baholash, xulosalovchi (summativ) baholash, nazorat qilish usullari.

МЕТОДЫ КОНТРОЛЯ И ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ, УМЕНИЙ И НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Валиханова Нигора Абдукакхоровна
профессор и.о. НВУЗ “University of Economics and pedagogy”, PhD

Аннотация. Оценка-важная и необходимая составляющая образовательного процесса, заключающаяся в процессе сбора и анализа информации об успеваемости учащихся на текущем и заключительном этапах обучения. Цель, задачи, предмет, объект, принципы, методы, формы и средства оценки должны быть понятны всем субъектам образовательного процесса – администрации школы, учителям, родителям и учащимся. В данной статье освещаются теоретические и практические основы оценки знаний, умений и компетенций учащихся.

Ключевые слова: знания, умения, навыки, компетентность, оценка, формирующая оценка, итоговая оценка, методы контроля.

METHODS OF CONTROL AND ASSESSMENT OF KNOWLEDGE, ABILITIES AND SKILLS OF STUDENTS

Valikhanova Nigora Abdukakhorovna
professor of “University of economics and pedagogy”, PhD

Annotation. Assessment is an important and necessary component of the educational process, which consists in the process of collecting and analyzing information about the activities of students at the current and final stages of Education. The purpose, tasks, subject, object, principles, methods, forms and means of assessment should be understandable to all subjects of the educational process – school administration, teachers, parents and students. This article covers the theoretical and practical basis for assessing the acquired knowledge, skills and competencies of students.

Keywords: knowledge, skills, competence, competence assessment, formative assessment, summative assessment, control methods.

Kirish. Ta'lim sifatini oshirish nafaqat O'zbekiston, balki butun jahon hamjamiyatining dolzarb muammosidir. Uning yechimi ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, o'quv jarayonini tashkil etish uslublari va texnologiyalarini optimallashtirish va, albatta, ta'lim maqsadi va natijasini qayta ko'rib chiqish bilan bog'liq. Umumjahon ta'lim faoliyati, ularning xossalari va sifatleri ta'lim jarayonining samaradorligini, xususan, bilimlarni o'zlashtirish, ko'nikmalarni shakllantirish, dunyo qiyofasi va o'quvchilar kompetensiyalarining asosiy turlarini, shu jumladan ijtimoiy va shaxsiy qobiliyatlarni belgilaydi.

Bugungi kunda iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, ularning qobiliyatlari va iste'dodlarini aniqlash, rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash nafaqat iste'dodli o'quvchi uchun, balki butun jamiyat uchun ham muhimdir. Iqtidorli, iste'dodli o'quvchilar har qanday mamlakatning potentsiali bo'lib, unga zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni samarali rivojlantirish va konstruktiv ravishda hal qilishga imkon beradi.

O'quvchilarning bilim, o'quv hamda malakalarini nazorat qilish o'z vaqtida va tizimli ravishda o'tkazilgandagina zarur o'quv va tarbiyaviy samara beradi. O'qituvchi har bir o'quvchining muvaffaqiyatlari qanday ekanligini hamma vaqt bilishi kerak, shundagina u o'quvchilarning xatosini o'z vaqtida aniqlashi va uni tuzatishi, tegishli yordam ko'rsatish mumkin bo'ladi. O'quvchilarning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini nazorat qilish ular uchun o'quv mehnatining motivlarini ko'p jihatdan belgilaydigan rag'batlantiruvchi kuch bo'ladi.

O'qituvchi o'quvchilarning bilim, o'quv hamda malakalarini nazorat qilib, ularga baho qo'yadi. Qo'yiladigan baho obyektiv va haqqoniy bo'lishi kerak. To'g'ri qo'yilgan baho o'quvchilarga o'z imkoniyatlarini baholashga va zarur kuch-quvvatni real perspektivalarni amalga oshirishga qaratishga yordam beradi. Bahoning tarbiyaviy roli ana shularda namoyon bo'ladi.

Baholash – aslida olingan natijalar va rejalashtirilgan maqsadlarni o'zaro bog'lash jarayonidan iborat.

Adabiyotlar taxlili. Didaktikada o'qitish usullari deganda o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyati usullari, maktab o'quvchilarining bilish faoliyatini tashkil etish usullari tushuniladi.

M.A. Danilov va B.P. Esipov o'qitish usullarining (maqsadiga ko'ra usullarning tasnifi bo'yicha) barcha xilma-xilligini quyidagi besh guruhga bo'lgan:

a) o'qituvchi tomonidan bilimlarni og'zaki bayon qilish va talabalarning bilim faolligini faollashtirish usullari: hikoya, tushuntirish, ma'ruza, suhbat; o'rganilayotgan materialni og'zaki bayon qilishda illyustratsiya va ko'rsatish usuli;

b) o'rganilayotgan materialni mustahkamlash usullari: suhbat, darslik bilan ishlash;

v) yangi materialni tushunish va o'zlashtirish uchun talabalarning mustaqil ish usullari: darslik bilan ishlash, laboratoriya ishi;

d) bilimlarni amaliyotda qo'llash va ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha o'quv ishlarining usullari: mashqlar, laboratoriya mashg'ulotlari;

e) talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish va baholash usullari: o'quvchilar ishini har kuni kuzatish, og'zaki so'rov (individual, frontal,

ixcham), dars nuqtalarini belgilash, testlar, uy vazifalarini tekshirish, dasturlashtirilgan nazorat [1].

Talabalarning bilim va ko'nikmalarini baholash ta'lim jarayonining muhim qismi bo'lib, uni to'g'ri amalga oshirish ko'p jihatdan o'quv muvaffaqiyatini belgilaydi. Uslubiy adabiyotlarda baholash o'qituvchi va talaba o'rtasidagi "teskari aloqa" deb ataladigan narsa, o'qituvchi fanni o'qitish samaradorligi to'g'risida ma'lumot oladigan o'quv jarayonining bosqichidir. Shunga ko'ra o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholashning quyidagi maqsadlari belgilangan: [2]

- talabalarning bilim va ko'nikmalarini diagnostika qilish va tuzatish;
- o'quv jarayonining alohida bosqichining samaradorligini hisobga olish; - turli darajadagi ta'limning yakuniy natijalarini aniqlash.

Suxomlinskiy V.A. baholash eng o'tkir vosita bo'lib, undan foydalanish katta mahorat va madaniyatni talab qiladi, deb hisoblaydilar [4].

Talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish va baholash o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismi bo'lib, tizimli, izchil va mustahkam o'rganish tamoyillariga muvofiq, butun o'qish davrida amalga oshirilishi kerak. Bu bilimlarni tekshirish va baholashning har xil turlarini belgilaydi.

Ulardan asosiylari quyidagilardir:

- a) kundalik mashg'ulotlar davomida o'tkaziladigan bilimlarni doimiy sinovdan o'tkazish va baholash;

- b) har chorakda har o'quv choragi yakunida o'tkaziladigan bilimlarni tekshirish va baholash;

- v) bilimlarni yillik baholash, ya'ni. talabalarning yil davomidagi faoliyatini baholash;

- d) yakuniy va ko'chirish imtihonlari [3].

Tadqiqot metodologiyasi. Umumiy o'rta ta'limning malaka talablari umumta'lim fanlari bo'yicha ta'lim mazmunining majburiy minimumi va yakuniy maqsadlariga, o'quv yuklamalari hajmiga hamda ta'lim sifatiga qo'yiladigan talablardan iborat bo'lib, u quyidagilardan tashkil topadi:

bilim – o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish;

ko'nikma – o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish;

malaka – o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilish;

kompetensiya – mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.

Baholash tizimi – davlat ta'lim standarti bo'yicha umumiy o'rta ta'limning malaka talablarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi darajasini hamda umumiy o'rta ta'lim muassasasining faoliyati samaradorligini aniqlaydigan mezonlar majmuidan iborat.

Baholash tizimining maqsadi Davlat ta'lim standartida belgilangan talablarni bajarilishida o'quvchilarning bilimlari, ko'nikma va kompetensiyalarini xolisona baholash, ularning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini rag'batlantirish va reytingini aniqlashdan iborat.

Baholash tizimining vazifalari quyidagilardan iborat:

a) o'quvchilarda Davlat ta'lim standartlariga muvofiq tegishli bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini shakllanganligi darajasini nazorat qilish;

b) o'quv fanlari bo'yicha o'quvchilarning doimiy ravishda darslarga tayyorgarlik bilan kelishini ta'minlash;

v) o'quvchilarning bilimlari, ko'nikma va kompetensiyalarini baholashda haqqoniylik, ishonchlilik va qulay shaklda baholash tamoyillariga rioya etilishini ta'minlash;

g) o'quvchilarda bilim, ko'nikma va kompetensiyalarning shakllanishini muntazam ravishda tahlil qilib borish;

d) o'quvchilarning bilimlari, ko'nikma va kompetensiya darajalarini taqqoslash va ta'lim jarayonida o'zaro musobaqa muhitini yaratish;

e) o'quvchilarni ta'limning keyingi bosqichiga tayyorlash, kasb tanlashga yo'llash ishlarini mukammallashtirish;

j) o'quvchilar bilimlari, ko'nikma va kompetensiyalarni shakllanishida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bo'shliqlarning oldini olish, ularni aniqlash va bosqichma-bosqich bartaraf etilishini amalga oshirish;

z) o'quvchining to'laqonli bilim olishi uchun unga eng maqbul pedagogik, didaktik, psixologik sharoitni yaratish;

i) o'quvchilarda bilim, ko'nikma va kompetensiyalarning mustahkamlab borilishini ta'minlash hamda ularni qo'llab-quvvatlash, ruhlantirish va ilhomlantirish.

Baholash o'quvchini sinfdan-sinfga o'tkazish uchun asos bo'ladi. O'quvchini keyingi sinfga o'tkazish ijobiy baho olgan taqdirda amalga oshiriladi. Maktab pedagogika kengashi qarori bilan o'quvchilar qoniqarsiz baholar bilan sinfdan-sinfga o'tkazilishi mumkin.

O'quvchi uning ota-onasi yoki ular o'rnini bosuvchi shaxslar yillik bahodan norozi bo'lsa, unga maktab pedagogika kengashi tomonidan tuziladigan tegishli fan komissiyasiga (ota-onalar yoki ular o'rnini bosuvchi shaxslar ishtirokida, agar ular shuni xohlasalar) imtihon topshirish imkoni beriladi. Qayta imtihon topshirishga barcha ko'chirish sinflarida (bitiruv sinflari bundan mustasno) faqat joriy o'quv yilida o'qitilgan fanlar bo'yicha ruxsat beriladi.

O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi baholashga oid bahsli vaziyatlar Maktab pedagogika kengashi a'zolaridan iborat tarkibda bahsli masalalar komissiyasi tomonidan hal etiladi.

Ko'pincha psixologik va ayniqsa pedagogik adabiyotlarda "baholash" va "baho" tushunchalari aniqlanadi. Shu bilan birga, ushbu tushunchalarni farqlash o'qituvchilarning baholash faoliyatining psixologik, pedagogik, didaktik va tarbiyaviy jihatlarini chuqurroq anglash uchun o'ta muhimdir.

Baholash – bu shaxs tomonidan amalga oshiriladigan baholash jarayoni, faoliyati (yoki harakati). Bizning taxminiy va umuman har qanday faoliyatimiz baholashga bog'liq. Baholashning aniqligi va to'liqligi maqsad sari harakatning ratsionalligini belgilaydi.

Ma'lumki, baholash funksiyalari faqat tayyorgarlik darajasini tasdiqlash bilan cheklanmaydi. Baholash o'qituvchini o'rganish, ijobiy motivatsiya va shaxsga ta'sirini rag'batlantirishning eng samarali vositalaridan biridir. Aynan

obyektiv baholash ta'siri ostida maktab o'quvchilarida o'z-o'zini baholash, o'z yutuqlariga tanqidiy munosabat shakllanadi. Shuning uchun baholashning ahamiyati, uning funksiyalarining xilma-xilligi maktab o'quvchilarining ta'lim faoliyatining barcha jihatlarini aks ettiradigan va ularning identifikatsiyasini ta'minlaydigan ko'rsatkichlarni izlashni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, bilim va ko'nikmalarni baholashning amaldagi tizimi uning diagnostik qiymati va obyektivligini oshirish uchun qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Baho (ball) baholash jarayoni, baholash faoliyati yoki harakati, ularning shartli ravishda rasmiy aks etishi natijasidir. Psixologik nuqtai nazardan, baholash va bahoni aniqlash, uning natijasi bilan muammoni hal qilish jarayonini aniqlash bilan baravar bo'ladi. Baholash asosida belgi uning rasmiy mantiqiy natijasi sifatida ko'rinishi mumkin.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, o'qituvchining bahosi o'quvchi ichki ravishda rozi bo'lgandagina foydali tarbiyaviy samaraga olib keladi. Yaxshi ishlayotgan maktab o'quvchilari uchun o'zlarining baholari bilan o'qituvchi tomonidan berilgan baholarning tasodifligi 46% hollarda bo'ladi. Va yomon ishlaydiganlar orasida – 11% hollarda. Boshqa tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, o'qituvchi va o'quvchining o'z bahosi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik 50% hollarda uchraydi. O'quvchilar o'qituvchilar talablarini tushunsalar, baholashning tarbiyaviy samarasi ancha yuqori bo'lishi aniq.

O'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini nazorat qilish natijalari uni baholashda ifodalanadi. Baholash – bu biror narsaning darajasi yoki sifatini belgilash.

Baholash – sifat ko'rsatkichi (masalan, "Siz zo'rsiz!").

O'quvchining taraqqiyoti va tushunchasini baholashning turli usullari mavjud. Asosiy usullarning ikkitasi rasmiy va norasmiy baholashdir. Rasmiy baholashda testlar, viktorinalar va loyihalar mavjud. O'quvchilar ushbu baholarga oldindan tayyorgarlik ko'rishlari va tayyorlashlari mumkin va ular o'qituvchilarga o'quvchilarning bilimlarini o'lchash va o'qiyotgan taraqqiyotini baholash uchun muntazam vosita beradi.

Alohida iqtidori shakllanib kelayotgan o'quvchilar ta'lim muassasasida e'tirof etilgan holda e'lon qilinadi va tegishli stend, fotoalbom yoki rag'batlantirishning boshqa ko'rinishlarida qayd etiladi.

Har bir fan o'qituvchisi darsga va tarbiyaviy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish davrida o'quvchilar uchun beriladigan so'rovlar, kollokvium materiallari, seminarlar, nazorat ishlar, testlarni avvaldan aniqlab olishi lozim. O'qituvchi avvaldan belgilagan imkoniyatlar – so'rovlar, topshiriqlar, testlarni dars jarayonida to'ldirishi va ularga qo'shimchalar kiritishi mumkin.

Fanlar soni va o'quv yuklamalari optimallashtirilib, o'quvchilar qiziqishiga ko'ra fanlarni tanlab o'qish imkonini beruvchi variativ o'quv dasturlar asosida hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoni yaratiladi.

Milliy o'quv dasturi asosida fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda o'qitiladi. Ya'ni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo'naltirilgan.

Milliy o'quv dasturi asosida baholash ta'limiy maqsadlarga qay darajada erishganligini namoyish qilish imkonini beradi. Dastur bo'yicha formativ va summativ baholashning chegaralari aniqlab berilgan.

Shakllantiruvchi (formativ) baholash (o'rganish uchun baholash):

uyga berilgan vazifalar;

dars paytida beriladigan topshiriqlar;

savol-javob;

dars paytida o'tkaziladigan nazorat ishlari;

o'quvchilarning darsdagi faolligini kuzatish.

Samarali qo'llanilganda, formativ baholash o'quvchilarning bilim olish jarayonini qo'llab-quvvatlaydi va o'quvchilarga:

– ularning rivojlanishini nazorat qilish;

– o'zining kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlash;

– rivojlanish bo'yicha harakatlar rejalarini tuzish imkoniyatini beradi.

Shakllantiruvchi baholash norasmiy, o'qitish jarayoniga o'zgartirish kiritish imkonini beradi, qayta aloqa mavjud.

Xulosalovchi (summativ) baholash – ta'lim dasturi yoki uning bir qismi so'ngida erishilgan natijani rasmiy baholash.

Xulosalovchi (summativ) baholash:

baho berish:

ta'lim oluvchiga baho berish;

ta'lim beruvchiga baho berish.

tanlash:

belgilangan talabga javob beradiganlarni tanlash,

cheklangan kvota sharoitida tanlashdan iborat.

Kontentni baholash asoslangan yondashuvdan ko'nikmani baholashga asoslangan yondashuvga o'tiladi

O'quvchilarning bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlarini o'tkazish nazarda tutiladi:

joriy nazorat – so'rovlar, nazorat ishlari yoki testlar tarzida o'quvchilarning bilimlari, ko'nikma va malakalari muntazam nazorat qilinadi;

oralik nazorat – chorak tamom bo'lganda va o'quv dasturining tegishli bo'limi tugallangandan keyin o'quvchilarning bilimlari, ko'nikma va malakalarini baholash uchun amalga oshiriladi. U yozma nazorat ishi yoki testlar shaklida o'tkaziladi. Ushbu nazoratda foydalaniladigan materiallar o'quv fani o'qituvchisi tomonidan tayyorlanadi.

Oralik nazoratda nazorat ishlarining miqdori va mavzulari o'quv dasturiga asoslangan mavzuviy rejada belgilanadi hamda muddati va shakli ko'rsatiladi;

Nazorat ishlari materiallari namunalariga ijodiy yondashgan holda o'quv fani o'qituvchilari bosqichli nazorat materiallariga o'zgartirishlar kiritishi va ularni uslubiy birlashmalar muhokamasidan o'tkazib, joriy etishlari mumkin.

Har bir nazorat turi qanday shaklda o'tkazilishidan qat'i nazar, besh ballik ("5", "4", "3", "2", "1") usulda butun sonlar yordamida baholanadi.

O'quvchilarning nazorat turlari bo'yicha olgan ballari hamda choraklik (yarim yillik) va yillik (yakuniy) baholari, shuningdek, yillik reyting ko'rsatkich ballari sinf jurnaliga qayd etiladi.

O'quvchining choraklik (yarim yillik), yillik (yakuniy) baholari va yillik reyting ko'rsatkich ballari uning tabelida qayd etiladi.

Og'zaki tekshirish. Bu metod bilimlarni nazorat qilish va baholashning ancha keng tarqalgan an'anaviy usullaridan biridir.

Og'zaki tekshirishning mohiyati shunda ko'rinadiki, o'qituvchi o'quvchilarga o'rganilgan mavzuning mazmunidan kelib chiqib, ularning o'zlashtirish darajasini aniqlaydi. Og'zaki tekshirish o'quvchilarning bilimlarini tekshirishni savol-javob usuli asosida amalga oshiriladi. Ushbu usul ayrim hollarda suhbat usuli deb ham atashadi. Og'zaki tekshirishda o'qituvchi o'rganilayotgan mavzuni alohida qismlarga ajratadi va ularni har biridan o'quvchilarga savollar beradi. Biroq, o'quvchilarning nutqini o'stirish hamda ularning chuqur va mustahkam bilimga ega bo'lishlari uchun ulardan shu yoki oldingi mavzuni butunlay esga tushirishni talab qilish mumkin. Ko'pgina fanlarda og'zaki tekshirish o'quvchilarning javoblarini yozma mashqlarni tashkil etish asosida to'ldirib boriladi. Ular o'z javoblarini isbotlash uchun misol keltiradilar. Bu misollarni doskaga yozib, sintaktik va grammatik jihatdan tahlil qiladilar. Matematika, fizika va ximiyadan og'zaki tekshirish qoidaga muvofiq misol va toptiriqlarni amaliy ko'nikma va malakalar baholash maqsadidan kelib chiqib hal etiladi. Keng tarqalganligi va samarali ekanligiga qaramay o'quvchilarning bilimlarini nazorat qilish va baholashda og'zaki tekshirish ayrim kamchiliklarga ham ega. Shu bois o'quvchilarning bilimlarini nazorat qilish va baholashning muvaffaqiyatini ta'minlash uchun turli shakllardan foydalaniladi.

Og'zaki ommaviy tekshirish o'quvchilardan og'zaki so'rash bo'lib, ular guruhga qaratilgan savollarga javob beradilar. Bunday tekshirishda javoblar qisqa bo'ladi. Mazkur so'rash ko'pchilik o'quvchilarni nazorat qilishni ta'minlaydi va butun guruhni faollashtiradi, ammo o'quvchilarning nutqini o'stirmaydi. Bunday nuqsonlar individual so'rashda ko'zga tashlanmaydi. Ammo so'rashning bu shaklida guruhdagi boshqa o'quvchilarning to'laqonli ishlashlariga erishish juda qiyin.

Kombinatsiyalangan (tezlashtirilgan) tekshirishda o'qituvchi bir necha o'quvchini bir vaqtda doskaga chaqiradi, biri og'zaki javob beradi, 3-4 nafar o'quvchi esa kartochkalar bo'yicha yozma ishni bajarishadi va hokazolar. Bu tekshirishning murakkab usuli bo'lib, o'qituvchidan yetarlicha tajriba va diqqatlarini guruhdagi hamma o'quvchilarga taqsimlay bilishni talab qiladi.

Yozma tekshirish – o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholashning eng samarali usullaridan biri bo'lib, ularning ijodiy qobiliyatlarini baholash imkonini beradi. Mazkur usulning mohiyati shundaki, o'qituvchi alohida mavzu yoki o'quv dasturining ma'lum bo'limini o'tib bo'lganidan so'ng o'quvchilarning bilimlarini nazorat qilish va baholashni tashkil etadi. Yozma tekshirish topshiriq, ya'ni, insho yozish hamda turli nazorat va mustaqil ishlarni bajarishni uyda ham amalga oshirishga imkon beradi. Ushbu

jarayonda o'qituvchining bajarilgan ish bilan tanishib chiqishi, uning sifatini tekshirishi uchun ko'p mehnat va vaqt sarflanadi.

Amaliy topshiriqlarni bajarishga asoslangan tekshirish. Bajarilayotgan amaliy harakatlar (sport, mehnat harakatlari)ning to'g'riligini kuzatish yoki olingan natijalarga tayanishdan iborat bo'lishi mumkin. O'quvchining butun dars davomidagi barcha faoliyatlarini nazorat qilish tekshirishning maxsus turi bo'lib, u o'quvchining darsdagi ishtiroki uchun ball qo'yish bilan yakunlanadi. Bu o'quvchini doimo harakat qilishga va faollikka undaydi.

Ma'lumki, bugun ta'lim tizimida reyting nazoratidan keng foydalanilmoqda. Reyting deganda baholash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash, bironta hodisani oldindan belgilangan shkala bo'yicha baholash tushuniladi.

Shkalalash – aniq jarayonlarni raqamlar tizimi yordamida modellashtirish. Uning turli uslublari sifat tavsiflarini miqdoriy o'zgarishlarga aylantirishga yordam beradi.

Reyting nazorati asosida o'quvchilarning o'quv faoliyatini hisobga olishning yuqorida keltirilgan metodlari bilan birga test usulidan ham samarali foydalanilmoqda. Test so'rovidan nafaqat o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, balki 1993-yildan boshlab O'zbekiston Respublikasida abituriyentlarni oliy o'quv yurtlariga tanlov asosida qabul qilish jarayonida ham samarali foydalanib kelinmoqda.

Test – aniq maqsad asosida muayyan holat darajasini sifat va miqdoriy ko'rsatkichlarda belgilashga imkon beruvchi sinov vositasi.

Pedagogik amaliyotda testning bir qator afzalliklari ko'zga tashlanadi. Ular quyidagilardir:

- 1) nazorat uchun vaqtning kam sarflanishi;
- 2) nazariy va amaliy bilim darajasini obyektiv sharoitda aniqlash imkonining mavjudligi;
- 3) bir vaqtning o'zida ko'p sonli o'quvchilar bilan nazoratni tashkil etish mumkinligi;
- 4) bilim natijalarining o'qituvchi tomonidan qisqa muddatda tekshirilishi;
- 5) barcha o'quvchilarga bir xil murakkablikdagi savollar berilib, ular uchun bir xil sharoitning yaratilishi.

Bugungi kunda ham maktab amaliyotida besh balli baholash tizimidan foydalanilayotganligi bois pedagoglar mazkur tizimning rag'batlantiruvchi rolini oshirish yo'llarini izlamoqdalar. Bu borada bir necha usullardan foydalanilmoqda. Xususan:

1. Baholarni qo'shish va ayrish alomatlari bilan ifodalash. Sinf jurnallarini yuritishning amaldagi qoidalari ifodaviy belgili baholarni qo'llashga imkon bermaydi. Shu bois pedagog murosas qilib, sinf jurnaliga aniq baholarni qo'yadi, plus-minuslarni esa shaxsiy yon daftarchasida qayd etib boradi;

2. Raqamni balli baho (qo'shimcha baho) bilan to'ldirishi. Bu usul instruktiv ta'qiqlarga ega emas, biroq pedagoglar tomonidan kam qo'llaniladi, zero, bu usul dars davomida shusiz ham tanqisligi seziladigan vaqtni ko'proq sarflashni talab etadi;

3. O'qituvchining kundalik daftarga baho qo'yish bilan birga ota-onalar uchun qaydlarni yozishi. Bu usul o'quvchining oila oldidagi mas'uliyatini kuchaytirishga asoslanadi. Quyidagi holat inobatga olinmasa, bunda biror g'ayri oddiylik yo'q. Kundalikda qayd etilgan yozuvlar mazmuni bilan tanishish ularning asosan salbiy mazmunda ekanligini ko'rsatadi. Ma'lumki, salbiy fikrlar o'quvchilarda ta'lim olishga bo'lgan rag'batni barbod qiladi. Tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, 5-6-sinf o'quvchilarida ta'lim olishga bo'lgan rag'batning pasayishini ta'minlovchi omil – aynan kundalikdagi salbiy mazmundagi qaydlardir.

4. Kommunikativ motiv – tengdoshlarining munosabati, fikri. O'quvchilar tengdoshlarining munosabati, fikrlariga nisbatan e'tiborsiz bo'la olmaydilar. Pedagog ana shunday omildan foydalana olishi zarur, biroq uni suiste'mol qilish yaramaydi, zero, bunday yondashuv ham o'quvchilarda ta'lim olishga bo'lgan rag'batni susaytiradi. XIX-XX asr boshlarida gimnaziyalarda shunday qoida ustun bo'lgan: o'quvchini jamoa oldida maqtash mumkin, lekin koyish mumkin emas. Bugun ham ta'lim amaliyotida ana shu qoidaga amal qilish foydadan holi emas.

5. Kommunikativ ta'sirni kuchaytirish, bu o'rinda o'quvchilarni o'z sinfdoshlarining muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklarini his qilish, unga yordam ko'rsatishga o'rgatishdan iborat;

6. O'zlashtirish ekranlaridan foydalanish. Sinfda ekran osib qo'yilib, unda o'quvchilarning barcha baho ko'rsatkichlari qayd etib boriladi. Buning kamchiligi a'lochilarda kibrlanish, past o'zlashtiruvchilarda esa befarqlik yuzaga keladi. Bunday holatning oldini olish uchun o'quvchilarni axborotni to'g'ri qabul qilishga o'rgatib borish zarur.

7. O'z-o'zi bilan musobaqa tashkil etish, har hafta oxirida o'quvchi o'z faoliyatini tahlil etadi. Yakunlangan haftada o'zlashtirish pasaysa, garchi u a'lochi bo'lib qolaversa ham o'quvchi musobaqada boy beradi. Aksincha, kuchsiz o'quvchi yakunlangan haftada samarali ishlasa, g'olib chiqqan hisoblanadi. O'z-o'zi bilan musobaqada barcha o'quvchilar teng sharoitda bo'ladilar, ya'ni, past o'zlashtiruvchi o'quvchi bitta past bahoni kam olsa, yutgan, a'lochi o'quvchi esa bitta a'lo bahoni kam olgan bo'lsa yutqazadi. Anglanganidek, bu usul o'zlashtirish uchun emas, balki o'zlashtirishni yaxshilash uchun xizmat qiladi.

Natija. Yutuqlarni o'lchash va o'quv muammolarini diagnostika qilishning asosiy vositasi – baholash tizimi. U ta'lim sifatini, uning jahon standartlariga muvofiqligini aniqlashga, o'qitish strategiyasi va taktikasi hamda ta'lim sohasidagi zamonaviy vazifalar, ta'lim mazmunini va ta'limning kutilayotgan natijalarini baholovchi shakllarini takomillashtirish bo'yicha asosiy qarorlarni qabul qilishga imkon beradi.

Muhokama. Zamonaviy maktabda besh ballik baholash tizimi baholarning obyektivligini aniqlashga imkon bermaydi. O'quvchi nima uchun u yoki bu bahoni olganligini aniq bila olmaydi. Bundan tashqari, eng yuqori bahoning aniq mezonlari yo'q, shuning uchun u subyektivdir.

Hozirgi vaqtda barcha darajadagi boshqaruvchilarda pedagogik nazorat qilish vositalari mavjud emas. Maktablar (o'qituvchi va metodistlar) mustaqil ravishda baholash topshiriqlarini o'zlari ishlab chiqadilar. Bu topshiriqlarning

mazmuni va tuzilishi o'rganilayotgan obyektning o'ziga xos xususiyatlari, monitoring shakllari va usullarining xususiyatlari bilan belgilanadi. Bunday vositalarning sifati jiddiy sinovdan o'tkazilmaydi, bu esa nazorat natijalari bo'yicha oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muammo tug'diradi. Shu tariqa, o'quv fani mavzularini o'qitishga oid uslubiy talablar va nazorat mazmuni o'rtasida ziddiyat paydo bo'ladi.

O'quvchilar va ularning ota-onalarining har bir shaxsning shaxsiy ehtiyojlariga javob beradigan to'laqonli ta'lim olish uchun fuqarolik huquqlarini ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratish zarur. Bu sharoitda o'rta maktabni tugatayotgan o'quvchilarning tayyorgarligi darajasini nazorat qilish vositalarini ishlab chiqishni markazlashtirilgan tarzda tashkil etishga katta ehtiyoj bor.

Baholash jarayonini qayta ko'rib chiqishning dolzarbligi – ta'limning zamonaviy strategik maqsadlari, xalqaro standartlar va zamonaviy talablarni hisobga olgan holda ta'lim sifatini oshirish, o'quv natijalarining obyektivligini va maktab bitiruvchilarining raqobatbardoshligini ta'minlash maqsadida o'quvchilarning ta'lim yutuqlarini baholashning yagona talablarni ishlab chiqish zarurligi bilan aniqlanadi.

Xulosa va takliflar. Baholash odatda maktab o'quvchilarining mavjud bilimlari va ular ko'rsatgan bilim va ko'nikmalarga bog'liq. Bilim, ko'nikma va malakalarni birinchi navbatda o'qituvchi uchun ham, o'quvchi uchun ham ularni takomillashtirish, chuqurlashtirish, oydinlashtirish yo'llarini belgilash uchun baholash kerak. O'quvchi tomonidan berilgan baho bu o'quvchi va o'qituvchining ishlash istiqbollarini aks ettirishi muhimdir, bu har doim ham o'qituvchilarning o'zi tomonidan amalga oshirilmaydi, ular bu belgini o'quvchining faoliyatini baholash deb biladilar. Ko'pgina mamlakatlarda o'quvchilarning baholari ta'lim samaradorligini baholash uchun asos bo'lib, ta'lim sifatining muhim parametrlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Данилов, М.А.; Есипов, Б.П. Дидактика Издательство: М.: Академии педагогических наук Переплет: твердый; 520 страниц; 1957 г.

2. Иноятов У.И., Муслимов Н.А., Усманбаева М., Иногамова Д. Т 1. Педагогика: 1000 ответов на 1000 вопросов / Мет. , .: ТНУ им. Низами, 2012. 193 с.

3. Королёва Е.М. Методы проверки и оценки знаний, умений и навыков учащихся <https://urok.1sept.ru/articles/609721>

4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Выбр. произведения: В 5-ти т. – Т. 3. – С.167.

5. Valixanova N.A. Qadriyatlarning o'qituvchi faoliyatidagi uning kasbiy va shaxsiy rivojlanishidagi roli va o'rnini. Qo'qon universiteti xabarnomasi, 2023. <https://doi.org/10.54613/ku.v8i8.817>